

Бондаренко А.І.

Національний університет «Одеська юридична академія»

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЗАСАДИ МОДЕРНОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОСТІ

За влучним висловом авторитетного американського дослідника прав людини Бена Дорфмана, «минуле — це територія, з якої права людини заявляють свої претензії на легітимність» [1, р. 30]. Минуле сьогоднішніх політичних спільнот є джерелом пошуку морального й правового виправдання прав людини як фундаменту сучасного бачення державності. Та як далеко в минуле треба зазирнути, аби побачити перші паростки ідеї прав людини?

Традиційно підґрунтям сучасних доктрин прав людини вважають теорію природного права. Термін «права людини» зазвичай означає те, що Джон Локк і його послідовники називали природними правами, тобто правами, якими людина володіє просто тому, що вона людина. Ці права є природними в тому сенсі, що їх джерелом є людська природа. Термін «природні права» апелює до традиції політико-правової думки, представниками якої були Дж. Локк, Т. Пейн, Т. Джефферсон та багато інших, і передбачає зв'язок із більш давньою ідеєю — ідеєю природного права. Це збагачує ідею природних прав, але водночас може бути й тягарем, наприклад, в тому сенсі, що локківська традиція концентрується виключно на громадянських і політичних правах, або тому, що відсилає до розпливчатої та заплутаної теорії природного права [2, р. 391], котра, як показують доробки у царині

філософії права, є малоконструктивною для сучасного розуміння права і держави.

Визнаючи послідовність «від природного права до природних прав, а далі – до прав людини» і не заперечуючи, що права людини як ідея має доволі довгу історію, що сягає Античності, вважаємо, що сучасна доктрина прав людини зароджується з початком модерної ери. Звісно, це було неможливим без інтелектуального багатства домодерної історії, без фундаментального внеску античних філософів і середньовічних схоластів. Так, ми завдячуємо стародавнім грекам тим, що вони вперше наділили людину здатністю управляти собою законами, які вона сама для себе й створила, а також започаткували саму ідею природного права; середньовічним схоластам — тим, що вони актуалізували античне вчення про природу й суспільство та надали поштовху першим ідеям людської автономії. Адже права людини як суб'єктивні права людської істоти отримують своєрідне метафізичне обґрунтування у християнстві: оскільки кожна людина має душу, пов'язану з Богом, кожна людина є носієм абсолютної цінності — людської гідності. Пізніше Реформація завдяки лютерівській ідеї всесвященства стала ще одним потужним кроком в утвердженні ідеї рівності всіх людей, а кальвіністська етика працьовитості сприяла розвитку нового, буржуазного світогляду.

Такий зв'язок між модерністю, державою і правами людини може видаватися нетиповим. Утім, слушною є думка Ю.Габермаса, який, підкреслюючи культурну значущість «незавершеності» інтелектуального проекту модерну, писав, що «поняття модернізації належить до цілої зв'язки кумулятивних і взаємно підсилювальних процесів: до формування капіталу й мобілізації ресурсів; до розвитку виробничих сил і підвищення продуктивності праці; до централізації політичної влади і формування

національних ідентичностей; до розширення політичних прав участі, розвитку міських форм життя, формальної шкільної освіти; до секуляризації цінностей і норм тощо» [3 , с. 8]. Фактично, модерність стала своєрідним ідеологічним зламом в європейському світогляді, і в цьому сенсі вона ознаменувала навіть більш глибокі зміни, аніж буржуазні революції. Модерність була масштабним інтелектуальним проектом гуманістичної спрямованості, настільки масштабним, що навіть зусиллями Канта, Гегеля, Ніцше, Гайдегера та інших його не вдалося завершити. На думку німецького філософа, сам факт виникнення постмодерну став визнанням того, що питання модерну лишається відкритим, однак відповідь на нього, можливо, ніколи не буде знайдено [3 , с. 10].

Модерн приніс із собою ідеологію раціональності, що зумовило принципову десекуляризацію держави й природного права. Веберівська концепція державності, яка передбачала орієнтацію на «західний раціоналізм», пошук найбільш оптимальних способів взаємодії між владою і суспільством тощо сприяла стрімкому розвитку доктрини прав людини як раціональних засад функціонування публічної сфери. Модерна державність і права людини у сучасному їх сприйнятті нерозривно пов'язані: без одного не може бути іншого.

Зусиллями представників політико-правової думки модерну природне право з фундаментальної упорядкованості у всесвіті, детермінованої божою суверенною волею, перетворилося на гарантію індивідуальних прав і основу політичної рівності. Тепер точкою відліку став раціональний індивід замість упорядкованого всесвіту. Попереднє припущення про те, що у всіх, окрім очевидно несправедливих, суспільствах існуючий порядок представляв волю Бога та відображав всесвіт, тепер було поставлено під сумнів новим

усвідомленням можливостей перебудови суспільства автономними, раціональними та рівними індивідами [4 , р. 89].

Політична і правова думка раннього модерну яскраво демонструє ідею, яку розвивав Ю. Габермас у своєму «Філософському дискурсі про модерн»: інтелектуальний проект модерної доби, орієнтований на раціоналізацію державної влади, неодмінно передбачає ставку на гуманізм. А найбільш раціональною моделлю гуманізму якраз стають права людини. У цьому сенсі домодерна доба, хоча й визнає ідеологічну цінність прав людини й гуманізму, не пов'язує їх безпосередньо з державою. Однак саме модерна доба сприяє встановленню прямого концептуального зв'язку між державою і правами людини, а правозахисна діяльність держави набуває виражених інституційних форм саме в рамках модерної політичної доби.

Отже, концепт сучасної держави передбачає неодмінний зв'язок з розумінням прав людини як центральним надбанням модерної доби. Центрування політичної і правової сфер довкола індивіда зумовило таке розуміння сучасної держави, яке визначає її інтерпретації, котрі використовує сучасна політична і правова філософія. І хоча саме поняття сучасної держави належить до таких, яким важко дати однозначне й всеохоплююче визначення, можна твердити, що ядром сучасної держави є саме правозахист, а тому важливо робити акцент на тому, що сучасна держава є нормативним, а не дескриптивним поняттям: воно встановлює фундаментальний критерій, якому має відповідати політична і правова системи суспільства, щоб вважатися елементами сучасної державності.

Отже, права людини і сучасна (у веберівському розумінні — раціональна) державність як «винаходи» модерну мають низку взаємозв'язків. Одним із них є те, що держава є водночас сферою, в якій дискурс про права людини набуває найбільш чіткого сенсу, й політичним

інститутом, який повинен функціонувати у спосіб, сумісний з цими правами. Це порушує питання про те, в якому сенсі і в яких іпостасях держава може мислитися суб'єктом правозахисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dorfman B. Are Human Rights a Philosophy of History? The Case for the Defense. *International Social Science Review*. 2014. Vol. 89. No. 1. P. 1–35.
2. Donnelly J. Human Rights as Natural Rights. *Human Rights Quarterly*. 1982. Vol. 4. No. 3. P. 391–405.
3. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Москва : Весь Мир, 2003. 416 с.
4. Sigmund P. E. Natural Law in Political Thought. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, 1971. 214 p.